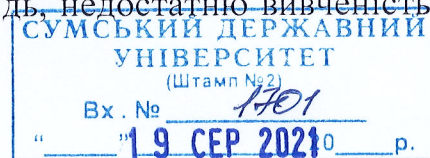

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки економічних наук, професорки, професорки кафедри економіки НУБіП України Рогач Світлани Михайлівни на дисертаційну роботу Макарової Вікторії Вікторівни за темою: «Еколого-економічна організація системи сталого сільськогосподарського землекористування», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища

Актуальність теми дисертації та її зв'язок із науковими програмами, планами і темами

Природокористування незмінно було і залишається сферою еколого-економічних відносин, де більш ніж в інших галузях національної економіки з'являється необхідність в організації сталої системи господарювання, оскільки саме природні ресурси та природний потенціал становлять основу життєдіяльності як нинішніх, так і наступних поколінь. Різна стратегічна значимість складових національної системи землекористування визначає їх специфічне місце та істотну роль у стійкому функціонуванні агропромислового комплексу країни. Отже, цей фактор має бути врахований під час вибору форм, підходів та способів трансформації суспільно-земельних відносин у секторі природокористування. За даного бачення вкрай важливим питанням є утворення усталеного організаційно-управлінського середовища в структурі системи землекористування із метою перманентного забезпечення балансу приватно-суб'єктних (економічних) і державно-об'єктних (екологічних) інтересів, що сприятиме раціоналізації довготривалого природокористування. У приведеній траєкторії саме державні інститути за рахунок обмежувально-регуляторних інструментів мають врегульовувати структурно-трансформаційні перетворення в системі сільськогосподарського землекористування, де на сьогодні утворився цілий спектр проблем, зумовлених прогресуючою втратою земельним ресурсом якісних властивостей через суперечливість інституційного забезпечення, низьку інвестиційну привабливість сільського господарства, недостатню матеріальну та фінансову підтримку сільгоспвиробників з боку держави, нетранспарентність у формуванні земельних відносин на ринку сільгоспугідь, недостатню вивченість

проблематики сталого сільськогосподарського землекористування науковцями і практиками сільськогосподарської галузі, невиконання програмних положень зі збереження та відновлення земельно-ресурсного потенціалу країни тощо.

Аналізуючи наведене вище, виникає необхідність здійснення моніторингу поточного стану сільськогосподарських земель і на основі показників родючості ґрунтів, зафіксованих в умовах проведення агрохімічного обстеження земель по окремих регіонах (адміністративних областях) України, визначати прогностичне бачення наслідків трансформаційних перетворень у рівні продуктивності земель сільськогосподарського призначення в регіоні та окреслити програмні заходи щодо протидії негативним факторам природного і антропогенного походження. Такий підхід узгоджується з базовими засадами резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», резолюцією Європейського парламенту від 29.09.2011 р. зі сталого розвитку, вітчизняними нормативними документами з питань сталого розвитку і національної безпеки України.

З представлених раніше міркувань дисертаційна робота Макарової В.В. на тему: «Еколого-економічна організація системи сталого сільськогосподарського землекористування» є цілковито виправданою й актуальною. Окремі положення дисертації стали складовими частинами науково-дослідних тем, виконуваних в Сумському національному аграрному університеті: «Організаційно-економічні основи уніфікації обліково-аналітичних процедур та оперативного контролю сільськогосподарських підприємств», «Оцінка рівня страхового захисту сільськогосподарських підприємств», а також «Інституційні засади розвитку систем землевпорядкування в умовах Північно-Східного регіону України». В поданих дослідженнях здобувачкою розроблялися питання раціонального використання сільгоспугідь, умов оптимізації системи землекористування, набору оптимізаційних стратегій формування конкурентних пріоритетів сільськогосподарських структур, засад формування обмежувальних середовищ в системі сільськогосподарського землекористування тощо.

Дисертаційна робота Макарової В.В. за змістом, сутністю, структурою та оформленням відповідає вимогам до приведеного виду наукових робіт у сфері економічних наук. В цілому дисертація характеризується логічністю, чіткістю у викладенні, структурністю та ув'язаністю окремих розділів.

Рівень обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Представлена дисертація Макаровою В.В. є комплексним дослідженням теоретичних, методологічних і практичних засад стосовно еколого-економічної організації системи сталого сільськогосподарського землекористування за умов збільшення населення, з одного боку, та зниження родючості сільгоспземель, з іншого боку. Наукові дослідження базувалися на фундаментальних положеннях економічної науки, системному підході до вивчення еколого-економічних явищ і процесів, сучасних напрацюваннях вітчизняних та зарубіжних учених в сфері організації господарської діяльності, що пов'язана з використанням природних ресурсів, застосуванні різновекторного науково-методичного інструментарію та опрацюванні значної нормативно-фактологічної бази.

У ході написання дисертаційної роботи здобувачкою були застосовані як загальнонаукові (абстрагування, моделювання, синтезу, аналізу, метод графів), так спеціальні економічні методи дослідження (трендовий, найменших квадратів, кореляційно-регресійний та ін.), які й забезпечили обґрунтованість і достовірність наукових результатів.

Висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, знайшли своє відображення як у текстово-описовій частині дослідження, так і в коректно візуалізованих у 76 таблицях, 65 рисунках та у матеріалах 9 додатків. Приведені у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації ґрунтуються на аналізі статистичних даних, логічно-критичних міркуваннях і співставленнях та мають підтвердження у авторських концептуальних моделях і фактичних розрахунках, що передбачає констатацію досягнення мети дослідження.

Достовірність, наукова новизна та практичне значення результатів наукового дослідження

Достовірність результатів проваджуваного дослідження, представлених у висновках і рекомендація дисертаційної роботи, а також поширених у наукових публікаціях, не викликає принципових сумнівів. Усі вони були сформульовані дисертанткою особисто, що підтверджує логічне поєднання положень наукової методології і методики обробки еколого-економічної (статистичної) інформації. За своєю більшістю наукові положення дисертації містять авторське бачення у вирішенні означених завдань з еколого-економічної організації системи сталого сільськогосподарського землекористування в умовах трансформаційних змін в структурі земельних відносин та підвищенні антропогенного тиску на угіддя сільськогосподарського призначення.

Наукова новизна досліджень полягає у поглибленні методологічних засад та методичних підходів щодо еколого-економічної організації системи сталого сільськогосподарського землекористування через запровадження регуляторних механізмів обмежувального характеру для узгодження суспільних та суб'єктних інтересів учасників земельних відносин. З наданих позицій найбільш вагомими результатами дисертаційної роботи є такі:

уперше:

- розроблено концепцію еколого-економічної організації системи сталого сільськогосподарського землекористування як режиму стійкого функціонування системної структури (стор. 219-221 дисертації);

- розроблено методологію інтегрального оцінювання якості сільгоспугідь із урахуванням сукупності екологічних параметрів, яка дозволить коригувати ринкову вартість земель в умовах земельного ринку (стор. 357 -387 дисертації);

– розроблено дорожньо-лагову карту організації сталої структури системи сільськогосподарського землекористування за проявами екологічних деструкцій різної спрямованості та різного змісту (стор. 97-99 дисертації);

– розроблено методологію визначення фактора екологічної потужності системи землекористування, що враховує показники потужності сільгоспземель за балансом гумусу, поживних і мінеральних речовин (стор. 280-302 дисертації);

удосконалено:

– методологію просторово-часової моделі системи стійкого сільськогосподарського землекористування, яка передбачає застосування матриці еколого-економічної «базової плати» (стор. 36-40 дисертації);

– наукові підходи до конструювання моделі обмежувального середовища системи сільськогосподарського землекористування, які базуються на означенні обмежень як інформаційно-регуляторних нормативів (стор. 232-237 дисертації);

- науково-методологічне підґрунтя визначення індексу цінності сільгоспугідь як індикатора, який обчислюється співвідношенням продуктивної цінності і поточної вартості землі (стор. 344-348 дисертації);

– науково-методичні засади об'єктно-публічного сценарію структурування системи сільськогосподарського землекористування, який передбачає встановлення регулятивних відносин між суб'єктами земельних відносин шляхом (стор. 113-115 дисертації);

дістали подальшого розвитку:

– структурно-логічна сутність поняття «стале землекористування», яке пропонується розуміти як певний режим стабільного функціонування системної організації із збалансованими земельними відносинами (стор. 104-105 дисертації);

– теоретико-методологічні засади застосування принципу інформаційно-технологічного внеску у вартісне оцінювання земельних об'єктів, які передбачають багатопараметричне представлення процесів землекористування з урахуванням інформаційної та технологічної складових (стор. 352-353 дисертації);

– теоретичне та емпіричне обґрунтування зведено-узагальнюючої матриці ув'язки екологічних умов та економічних можливостей сільгоспземель, що

передбачає узгодження різнорівневих наборів базових екологічних обмежень та забезпечення продуктивності сільгоспугідь (стор. 320-322 дисертації);

– методологічні передумови формування комплексу еколого-економічних регуляторів процесу землекористування за різних інституціональних форматів використання земельного ресурсу (стор. 122-127 дисертації).

Пропозиції, що містяться в роботі, мають практичну цінність. Вони безпосередньо стосуються організації усталеної системи сільськогосподарського землекористування з урахуванням екологічної детермінанти. Пропозиції та рекомендації авторки щодо визначення ринкової вартості угідь сільськогосподарського призначення із урахуванням інтегрального коефіцієнта екологічних деструкцій впроваджено у діяльність Приватного підприємства - Оціночна фірма «Волфа» (довідка № 15/1 від 09.09.2020 р.); щодо реалізації дорожньо-лагової карти із організації сталої структури системи сільськогосподарського землекористування – у діяльність Міськрайонного управління в м. Суми та Сумському районі Головного управління Держгеокадастру в Сумській області (довідка № 2455/2 від 24.10.2020р.); щодо аналізу здатності системи землекористування відновлювати, накопичувати та відтворювати продуктивні властивості сільськогосподарських земель на основі фактора екологічної потужності – у діяльність ТОВ «Агрофірма «Степ» Сумського району (довідка № 412 від 10.09.2020р.); щодо застосування принципу внеску під час оцінювання поточного стану сільськогосподарського земель, що відображує взаємозв'язок між вартістю угідь та їх корисністю для землевласника і землекористувача – у діяльність Фермерського господарства «Зелений лан» Сумського району (довідка № 54 від 18.04.2020р.).

Результати дослідження використовуються в навчальному процесі Сумського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Економіка землекористування», «Прогнозування використання земель», «Експертна оцінка земель», «Ринок землі та нерухомості», «Методологія оцінки землі та нерухомості» (довідка № 3323 від 31.12.2020р.).

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях

У наукових публікаціях містяться основні положення та результати проведених досліджень, що представлені в дисертації. За результатами дослідження опубліковано у 44 наукових праць загальним обсягом 57,94 друк. арк., з яких особисто авторці належить 55,46 друк. арк., у тому числі сім одноосібних монографій, розділи у трьох колективних монографіях, 19 статей у наукових фахових виданнях України та 4 статті у наукових виданнях інших держав (серед яких три статті індексуються в МНМБ Scopus, одна - в МНМБ Web of Science), 11 праць у збірниках матеріалів конференцій.

Таким чином, основні результати дослідження Макарової В.В. та відповідні положення наукової новизни, що виносяться на захист, із достатньою повнотою та своєчасно оприлюднені у відкритому доступі, доповідалися, обговорювалися та були схвалені на міжнародних науково-практичних конференціях. Авторкою дотримані вимоги МОН України щодо необхідної кількості статей у наукових фахових виданнях України та виданнях, що включені до МНМБ або є зарубіжними фаховими виданнями.

Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації визначеній спеціальності та змісту автореферату, вимогам МОН України

Дисертацію написано науковою українською мовою, матеріал роботи викладено у логічній послідовності, охайно, без значних граматичних, лексичних та інших помилок. Дисертація Макарової В.В. містить анотацію, вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел (589 найменувань) та 9 додатків. Повний обсяг дисертації складає 458 сторінок, обсяг основної частини 372 сторінки. За структурою та обсягом дисертація відповідає вимогам, викладеним у наказі МОН України №40 від 12.01.2017 року.

Дисертація за своїм фаховим спрямуванням відповідає переліку напрямів дослідження спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища, не містить наукових положень і

результатів, отриманих у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Зміст автореферату та основних положень дисертаційної роботи ідентичні. Автореферат за своїм оформленням та обсягом відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування МОН України.

Зауваження і дискусійні положення дисертаційної роботи

Результати ретельного та всебічного аналізу представленої дисертаційної роботи засвідчили безсумнівні авторські здобутки. Водночас, робота містить певні дискусійні елементи та деякі зауваження:

1. Вивчаючи взаємозв'язок екологічних трансформаційних подій в системі сільськогосподарського землекористування і реальної зміни відносин власності на землю (стор. 43-66 дисертації), здобувачка аналізує перетворення у правовій, організаційній, соціальній, управлінській, економічній і екологічній траєкторіях. Разом з тим у даному дослідженні недостатньо розкриті питання інституалізації аграрного природокористування як надзвичайно важливої проблеми, пов'язаної з перманентним забезпеченням балансу державних та приватних інтересів, що сприятиме раціоналізації сільськогосподарського землекористування.

2. Запропонована здобувачкою структурна покрокова модель формування масиву обмежень за виробничої експлуатації земель із урахуванням наслідків від провадження цих обмежень для суспільства, власників та користувачів землі (рис. 1.12 дисертації) завбачує покрокове формування обмежувальних норм для усіх земель різної форми власності, земель відмінного цільового призначення в межах визначеної категорії та окремої земельної ділянки. З цих позицій виникає застереження щодо повноти груп обмежень, адже існують форми спеціальних або специфічних обмежень для окремих видів земель. Таким чином, приведена модель було б варто доповнити групою спеціальних обмежень.

3. Спроектвана авторкою схематична модель системи землекористування (рис. 1.16 та с. 91-92 дисертації) включає керовану підсистему (масив земельних об'єктів) та керуючі підсистеми (природне, виробниче, соціальне середовища).

Оскільки між усіма підсистемами, а так само і між окремими елементами таких підсистем виникають та діють суб'єктно-об'єктні відносини, то вони для нормального функціонування цілісної системи мають узгоджуватися через інституціональне середовище. З цього погляду є доречним ввести до структури системи підсистему інституціонального середовища або розширити тлумачення «соціального середовища» як «соціально-інституціонального середовища».

4. Здобувачкою проведено достатньо ретельне дослідження формування й провадження обмежувальних норм в сільському господарстві розвинених країн світу з використанням значної кількості статистичного і аналітичного матеріалу (стор. 235-237 дисертації). Водночас при порівнянні зарубіжного і вітчизняного досвіду в секторі обмеженого землекористування дисертантка не виокремлює основні, найсуттєвіші обмежувальні нормативи, які діють в провідних країнах світу і які, на думку авторки, мають бути запроваджені в системі національного сільськогосподарського землекористування.

5. У матеріалах дисертаційної роботи авторка наводить досить ґрунтовне дослідження співставлення цінності і ціни сільськогосподарських угідь (с. 245-248 дисертації) та моделює графічний конструкт (рис. 4.1), за яким уведення в систему обмежувальних інформаційних норм призводитиме до зменшення ціни сільгоспугідь та збільшення їх цінності. Не дивлячись на цікавість висунутих у цих судженнях думок, останні не знайшли свого відображення у розробленому та систематизованому здобувачкою авторефераті.

Зауваження відображають власну наукову позицію опонента і не заперечують можливості існування авторського бачення шляхів вирішення задач дисертаційного дослідження.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

Наукові положення, висновки та рекомендації поданої до захисту дисертації відзначаються науковою новизною, достовірністю, є достатньо обґрунтованими, представляють авторське вирішення актуальної наукової проблеми, що має важливе практичне значення та відповідає паспорту

спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Дисертаційну роботу виконано на належному науково-теоретичному рівні, текст викладено логічно, грамотно і послідовно, висновки та пропозиції аргументовано. Зміст дисертації повною мірою розкриває обрану тему дослідження, забезпечує досягнення поставленої мети. Подана до захисту дисертація відповідає пунктам 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (у поточній редакції).

Загальний висновок

Дисертаційна робота **Макарової Вікторії Вікторівни «Еколого-економічна організація системи сталого сільськогосподарського землекористування»**, подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища, є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Отримані результати дослідження і наведені рекомендації у сукупності забезпечують вирішення наукової проблеми організації системи сталого землекористування на еколого-економічних засадах. Дисертаційна робота відповідає вимогам чинної Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 «Порядок присудження наукових ступенів» (п.п. 9, 10, 12, 13, 14 у поточній редакції), а її авторка, Макарова Вікторія Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

**Офіційна опонентка,
докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри економіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України**

С.М. Рогач С.М. Рогач

Засвірено
17.07.17
Україна
Барановська О.В.

Лірише
Чресній

